

TIPURILE COMPOZIȚIONALE ALE BRODERIILOR DIN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN DE ISTORIE CLUJ*

Valoarea artistică și estetică a broderiilor izvorăște din calitatea motivelor ornamentale, din armonia cromatică și din nivelul tehnicii de executare. Corect conceput, ornamentul trebuie să se lege organic de forma și structura obiectului pe care-l împodobește, să i se subordoneze complet și în nici un caz să nu-l coplesească¹. Artă ornamentării, cu toată diversitatea ei, are mai mulți determinanți. În afara formei și structurii piesei de decorat, ea depinde de materialul din care este confecționată aceasta, de modul de a privi lucrurile în epoca dată sau de poporul dat, de stilul dominant într-o anumită epocă istorică².

Studierea repertoriului ornamental al broderiilor din secolele XVII—XVIII aflate în colecția de textile a muzeului nostru impune analiza atât a motivelor decorative cât și cea a tipurilor compoziționale — cele două elemente constitutive ale acestuia.

Unul dintre tipurile compoziționale de bază este „tulpina”, cu un lujer central rigid, cu două sau mai multe ramificații dispuse simetric în stînga și în dreapta axului constituit de acesta. „Tulpina”, derivată din „hom”-ul iranian³, are două interpretări: una mai schematică, alta influențată de grația liniilor caracteristică artei renaștentiste. În primul caz (pl. I/1)⁴ ramificațiile descriu linii drepte sau arcuiri perfecte, parcă desenate cu liniarul sau cu compasul⁵. În celălalt (pl. I/2)⁶,

* Materialul se limitează la ornamentica renaștentistă care, după perioada de plină înflorire din secolul al XVII-lea, se menține viguroasă în tot cursul secolului următor, cîteodată paralel cu cea nouă — barocă.

¹ A. Speltz, *Der Ornamentstil*, Leipzig, f.a., p. 1.

² *Ibidem*.

³ „Hom”-ul sau „arborele vieții”, motiv decorativ străvechi, a parcurs un drum lung, ajungînd din locurile de origine prin Orientul Mijlociu la Bizanț, apoi în toată Mediterana și Europa apuseană. Este unul dintre elementele ornamentale frecvent întîlnite și în arta textilelor, fie în forma lui inițială, fie în variantele născute în urma modificărilor suferite în cursul secolelor. Vezi: G. Migeon, *Manuel d'art musulman*, Paris, 1907, vol. II, p. 382, 461; O. Falke, *Kunstgeschichte der Seidenweberei*, Berlin, 1921 (în continuare: Falke), p. 4, 17; A. Riegl, *Stilfragen. Grundlegungen zu einer Geschichte der Ornamentik*, Berlin, 1923 (în continuare: Riegl), p. 98, 99, 100; E. Flemming, *Das Textilwerk. Gewebeornamente und Stoffmuster vom Altertum bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*, Berlin, 1927 (în continuare: Flemming), p. X, XIII; P. Petrescu, *Motive decorative celebre*, București, 1971, p. 43; P. Johnstone, *A Guide to Greek Island Embroidery*, London, 1972 (în continuare: Johnstone), p. 7; Varjú-Ember M., *A 17. századi magyar himzéssek motívumkinése*, în *FolHist*, 1, 1972 [în continuare: Varjú-Ember (1972)], p. 55; Vona A., *Olasz korsós minta egy magyar úrhimzésen*, în *FolHist*, 4, 1976 (în continuare: Vona), p. 147.

⁴ Dimensiuni: 63 × 63 cm. Vezi și: *Illustrierte Frauen-Zeitung*, Berlin (în continuare: *Illustrierte*), XV, 1888, nr. 19, cat. 9, precum și ilustrația noastră, pl. I/4; pl. III 2.

⁵ Varjú-Ember (1972), p. 57. Analogii găsim atât pe țesături (vezi la Flemming, p. 158, 159, 299) cât și pe broderii [vezi la: F. R. Martin, *Stückereien aus dem Orient*, Stockholm, 1899 (în continuare: Martin), p. 9; pl. X; Varjú-Ember (1972), fig. 15, 22].

⁶ Dimensiuni: 95 × 95 cm. Vezi și ilustrația noastră, pl. I/3; pl. II/3—4.

curburile sînt mai lejere, desenul mai acrat, deși își menține simetria⁷. „Tulpina” oferă teren vast în alegerea soluțiilor diferite în dispunerea ei. Punctul ei de plecare poate fi un motiv cordiform, o rodie sau un vas (pl. I/3—4)⁸. Vasul, adică așa-numita „văză italiană” este foarte frecvent pe țesăturile italiene și spaniole începînd din secolul al XVI-lea, fiind un motiv născut din imbinarea unor elemente preluate din arhitectura renașcentistă și din ornamentica florală⁹. Cînd motivul floral — punct de plecare este de dimensiuni egale cu florile purtate de lujerul principal și de ramificații, acestea se orînduiesc radial în jurul punctului de plecare (pl. II/1—2)¹⁰. Uneori „tulpina” se sprijină pe un suport format dintr-o pereche de palmete sau semipalmete mari (pl. II/3)¹¹. Adesea acest suport este dinamizat prin așezarea printre lobi sau zimți a unor flori mici sau boboci, compensînd astfel rigiditatea compoziției¹². În multe cazuri firele „tulpinei” sînt prinse la o altă de inele simple sau duble¹³.

Legarea între ele a „tulpinilor” izolate este una dintre modalitățile măririi efectelor decorative. Legarea se poate realiza în mai multe feluri. Deseori ramificațiile din primul registru iau forma unor vrejuri spiralate care se întrepătrund. O variantă a acestei soluții este folosirea vrejurilor în „S” care prind „tulpinile” învecinate, creînd un ornament foarte potrivit pentru umplerea unor suprafețe lungi dar înguste (pl. II/4)¹⁴. „Tulpinile” legate prin vrej meandric fac parte dintre

⁷ Varjú-Ember (1972), p. 55. Prezența acestui tip de „tulpină” pe broderii poate fi urmărită din Mediterană pînă în Anglia. Vezi: B. J. Morris, *English Embroidery*, London, 1954 (în continuare: Morris), p. 5, 13; pl. 9; M. A. Musicescu, *Broderia din Moldova în veacurile XV—XVIII*, în *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, București, 1958 (în continuare: Musicescu), p. 165, fig. 17; p. 165, fig. 18; p. 168, 170; Varjú-Ember M., *Alte ungarische Stickerei*, Budapest, 1963 (în continuare: Varjú-Ember (1963)), p. 58; fig. 13, 16, 17, 31; Varjú-Ember (1972), fig. 16, 19; Johnstone, p. 109, fig. 138; M. Zeminová, *Barokní textilie*, Praha, 1974 (în continuare: Zeminová), cat. 46.

⁸ Dimensiuni: 198 × 27 cm și 77 × 33 cm.

⁹ Falke, p. 43; fig. 478—482, 499; Flemming, p. XXIX; 103, 104, 111², 122¹, 129, 132/2, 134, 135, 154²; I. Errera, *Catalogue d'étoffes anciennes et modernes*, Bruxelles, 1927 (în continuare: Errera), p. 179, cat. 186; p. 221, cat. 242; p. 229, cat. 251; p. 230, cat. 254; R. Reichelt, *Das Granatapfelmotiv in der Textilkunst*, Berlin, 1936 (în continuare: Reichelt), p. 36, fig. 11a; p. 37, fig. 11b; p. 38, fig. 12; p. 87, fig. 40; p. 91, fig. 42; Varjú-Ember (1972), p. 58, 60, 61; Vona, p. 149. În esența măsură, și broderiile din secolele XVII—XVIII oferă analogii. Vezi la: Morris, p. 8, 14; pl. 20; Musicescu, p. 168, fig. 20; p. 170; Johnstone, p. 61, fig. 46; p. 79, fig. 65; p. 77, fig. 81—82; p. 99, fig. 121; Varjú-Ember (1972), fig. 20, 21; Vona, p. 159, fig. 1; p. 160, fig. 3; p. 162, fig. 5; p. 163, fig. 6.

¹⁰ Dimensiuni: 103 × 103 cm și 56 × 41 cm. Vezi și: Ilustrierte, XIX, 1892, nr. 9, cat. 38; Martin, p. 9; pl. 9; Varjú-Ember (1972), p. 42; K. Gombos, *Old Oriental Embroideries from the Rhodos to Bokhara*, Budapest, 1981 (în continuare: Gombos), fig. 16.

¹¹ Dimensiuni: 177 × 31 cm. Vezi și: Varjú-Ember (1972), p. 59; Vona, p. 147, 148; A. M. Cipăianu, *Broderii de tip oriental în colecția de textile a Muzeului de istorie al Transilvaniei*, în *ActaMN*, XVII, 1980, [în continuare: Cipăianu, (1980)], p. 745, fig. 14; pl. I, fig. b.

¹² Varjú-Ember (1972), p. 53; P. Johnstone, p. 77, fig. 82; p. 85, fig. 97; p. 109, fig. 139; A. M. Cipăianu, *Piese de interior orășenești transilvănene din secolele XVI—XVIII (ceramică, metale, broderii)*, în *ActaMN*, XVIII, 1981 [în continuare: Cipăianu (1981)], p. 636—637; pl. IV/2.

¹³ P. Jessen, *Der Ornamentstich. Geschichte der Vorlagen des Kunsthandwerks seit dem Mittelalter*, Berlin, 1920 (în continuare: Jessen), p. 148, fig. 105; Varjú-Ember (1963), p. 60; fig. 37, 41, 43; Varjú-Ember (1972), p. 59, 62; fig. 24, 25, 29; Vona, p. 147; Cipăianu (1981), p. 639; pl. VI/3. Vezi și ilustrația noastră, pl. II/3—4.

¹⁴ Dimensiuni: 174 × 42 cm. Vezi și: Varjú-Ember (1963), p. 60; fig. 37, 41, 43; Varjú-Ember (1972), p. 62, 63; fig. 24, 25, 29; Cipăianu (1981), p. 638—639; pl. VI/2—3.

compozițiile tipice ale broderiilor în discuție. Însuși vrejul meandric constituie un element ornamental cu multiple valențe¹⁵. Poate să fie un vrej mai mult sau mai puțin masiv cu frunze și flori (pl. III/1)¹⁶, purtând în multe cazuri în curbările sale în locul „tulpinilor” flori mari, așezate în poziții opuse, dispuse simetric față de un ax orizontal imaginar. Intrat în repertoriul ornamental al broderiilor orientale și occidentale începând din secolele XVI—XVII, vrejul meandric va ajunge unul dintre cele mai frecvente motive decorative ale acestora¹⁷. O altă formă de prezentare a vrejului meandric este vrejul de acant (pl. III/2)¹⁸ care la numeroase broderii este întrerupt la linia mediană de cîte o rozetă, iar spațiile rămase goale pe lângă decorul principal sînt umplute cu elemente vegetale mărunte¹⁹. Vrejul meandric poate fi desenat și printr-o alternare a perechilor de palmete (pl. III/3)²⁰.

Prin dinamizarea lujerului central și a ramificațiilor „tulpinei” a luat naștere mult apreciată compoziție — „buchetul”. Pentru prima oară îl întîlnim pe mătăsurile țesute la Achmim în secolul al VI-lea²¹, iar din secolul al XV-lea el este prezent pe țesăturile italiene și mai cu seamă pe cele orientale (turcești și persane)²². De aici îl va prelua și ornamentica broderiilor din secolele XVII—XVIII²³. „Buchetul” se deosebește de „tulpină” prin faptul că aici atît lujerul principal cît și ramificațiile se arcuiesc, de obicei în aceeași direcție (pl. IV/1)²⁴. Uneori însă una din ramificații se curbează în sens opus, prin întretăierea tijelor formîndu-se

¹⁵ Apărut în ornamentica miceniană, vrejul meandric a cunoscut o largă răspîndire — de la arta Orientului antic pînă la cea a Europei renascentiste, păstrîndu-și și azi popularitatea. Vezi la Riegl, p. 120, 122, 126, 176.

¹⁶ Dimensiuni: 123 × 54 cm.

¹⁷ Vezi la: *Illustrierte*, XX, 1893, nr. 7, cat. 45; *Illustrierte*, XXII, 1895, nr. 1, cat. 59; Martin, p. 7; pl. II/2; p. 8; pl. III/1; Jessen, p. 142, fig. 101; p. 148, fig. 105; Musicescu, p. 169, fig. 21; p. 170; C. Nicolescu, *Broderiile din Țara Românească în secolele XV—XVIII, în Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, București, 1958 (în continuare: Nicolescu), p. 125, 127; fig. 10—11; Varjú-Ember (1963), p. 59; fig. 35; *IstRom*, III, p. 579, fig. 104; D. Heinz, *Meisterwerke der barocker Textilkunst*, Wien, 1972, p. 27, cat. 4, fig. 6; p. 34, cat. 20, fig. 20; Varjú-Ember (1972), p. 63; fig. 28, 30; Zeminová, cat. 4, 11, 12, 19, 29; A. Dobjanschi—V. Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, București, 1979 (în continuare: Dobjanschi), pl. 61, 62, 63, 64, 66, 67, 72, 73; D. Réal, *Tissus espagnols et portugais*, Paris, f. a., pl. VI.

¹⁸ Dimensiuni: 380 × 42 cm.

¹⁹ Vezi la: *Illustrierte*, XXI, 1894, nr. 7, cat. 53; Errera, p. 226, cat. 248; Varjú-Ember (1963), p. 59; fig. 32, 33; Johnstone, p. 86, fig. 100; p. 99, fig. 121; p. 105, fig. 133; Varjú-Ember (1972), p. 63; fig. 27, 31.

²⁰ Dimensiuni: 80 × 82 cm. Analogii întîlnim pe textilele orientale, atît țesute (vezi: Flemming, p. 298) cît și brodate (vezi: Martin, p. 9; pl. 10; Gombos, fig. 22). Dar și broderiile românești din secolul al XVII-lea s-au folosit de calitățile estetice ale acestei variante a vrejului meandric. Vezi la: Musicescu, p. 165, fig. 17; p. 166, fig. 18; pl. 167, fig. 19; p. 168, fig. 20; p. 170; Cipăianu (1981), p. 638; pl. VI/1.

²¹ Falke, p. 6, fig. 31; Flemming, p. 13/1; Varjú-Ember (1972), p. 65; 76; Vona, p. 148, 154.

²² Falke, fig. 524, 525; Flemming, p. 291/2, 292, 295, 301/1, 304, 305; Reichelt, p. 98, fig. 47.

²³ Morris, p. 8, 14; pl. 20; p. 9, 14; pl. 25; Musicescu, p. 152, fig. 5; p. 153; *Dragter og Taepper fra Shakespeares Tid, Elizabethan Embroideries*, Copenhagen, 1964 (în continuare: Dragter), p. 3, pl. 20; Varjú-Ember (1972), fig. 35; Johnstone, p. 109, fig. 138; Zeminová, cat. 46; Dobjanschi, p. 67, fig. 27, 28; pl. 62, 63; Gombos, fig. 3, 7.

²⁴ Dimensiuni: 73 × 73 cm. Vezi la A. M. Cipăianu, *On a Medieval Embroidery belonging to the History Museum of Transylvania*, în *ActaMN*, XV, 1978, p. 367—379; Cipăianu (1981), p. 637—638; pl. V.

astfel un spațiu migdaloid (o mandorlă; pl. IV/2)²⁵. Pe broderiile transilvănene și central-europene ale secolelor XVII—XVIII mandorla poate fi îmbogățită cu bu-line, frunzulițe, circei, floricele etc. (pl. IV/3)²⁶.

Accentuând arcuirea lujerelor „bucetului” s-a obținut un al treilea tip compozițional — vrejul arcuit, formă de trecere spre vrejul în spirală. Acesta este format dintr-un element decorativ principal de dimensiuni mari, așezat pe o tijă scurtă, având același punct de plecare cu un vrej puternic curbat care descrie aproape un cerc întreg (pl. V/1)²⁷. Foarte frecvent vrejul arcuit este întrerupt ritmic de motive florale, dispuse chiar pe el, procedeu de origine orientală²⁸.

Un al patrulea tip al compozițiilor celor mai agreate de broderiile analizate este vrejul în spirală sau medalionul vegetal, în cazul căruia vrejul descrie o linie spiralată închizând în centrul acesteia motivul ornamental principal. În general, vrejul poartă, alături de circei și frunze, o mare diversitate de flori sau alte motive vegetale (pl. V/2)²⁹. De multe ori tijeile acestora se arcuiesc peste vrej, desenând astfel un șirag de mici mandorle (pl. V/3)³⁰.

Este de subliniat faptul că am prezentat doar caracteristicile esențiale ale tipurilor compoziționale, ele luând forme diverse, câteodată destul de îndepărtate de trăsăturile de bază, în urma interpretării specifice și personale a fiecărui executant. Acesta a și fost motivul care ne-a îndemnat la alegerea temei de față.

ANA MARIA CIPĂIANU

COMPOSITION PATTERNS ON THE EMBROIDERIES IN THE COLLECTION OF THE HISTORY MUSEUM OF TRANSYLVANIA

(Summary)

The paper presents the main composition patterns and their variants used by the producers of the Transylvanian embroideries in the 17th—18th centuries. These embroideries are nowadays kept by the History Museum of Transylvania. One only presented the Renaissance decoration gamut, which, after its flourishing epoch in the 17th century, keeps vigorously existing during the next century alongside the new one — the baroque way of decorating.

²⁵ Dimensiuni: 120 × 77 cm. Uneori mandorla rămâne goală, cum se poate observa pe țesăturile din secolele XVI—XVII (vezi la: Flemming, p. 293/2, 305, 310/2, 313/2; Reichelt, p. 99, fig. 48), dar și pe multe broderii din secolele XVII—XVIII (vezi la: Morris, p. 9, 14; pl. 25; Musicescu, p. 165, fig. 17; p. 168; Dragter, p. 13, pl. 36; Varjú-Ember (1972), fig. 34, 36, 37, 46; Dobjanschi, pl. 62).

²⁶ Dimensiuni: 92 × 92 cm.

²⁷ Dimensiuni: 94 × 97 cm. Vezi și: Varjú-Ember (1963), fig. 9; Dragter, p. 3, pl. 20; Johnstone, p. 109, 139; Varjú-Ember (1972), p. 66; fig. 43, 44; Cipăianu (1980), p. 736, fig. 1; pl. I, fig. a; Gombos, fig. 15.

²⁸ Vezi ilustrația noastră, pl. V/1. Analogii apar la: Martin, p. 7; pl. I; Varjú-Ember (1972), p. 66; fig. 38; Cipăianu (1981), p. 637; pl. IV/3.

²⁹ Dimensiuni: 100 × 62 cm. Vezi și la: Martin, p. 11; pl. 16/1; Varjú-Ember (1972), p. 66, 67; fig. 39; Cipăianu (1981), p. 636; pl. IV/1.

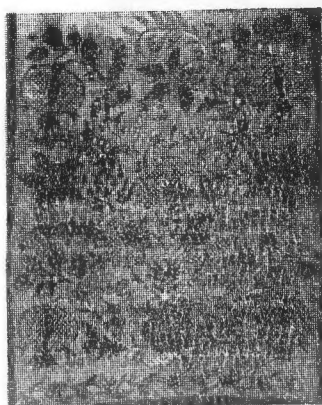
³⁰ Dimensiuni: 108 × 108 cm. Vezi și la Varjú-Ember (1972), p. 66, 67; fig. 40.

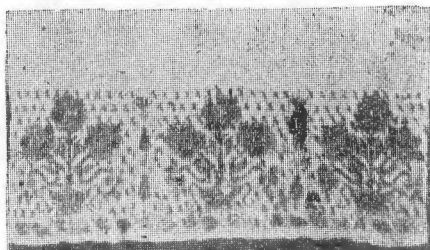
1

2

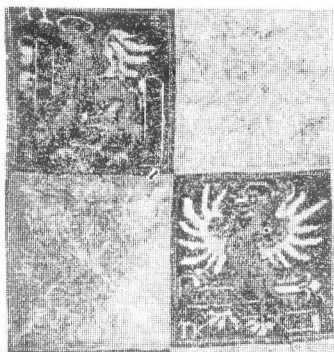

3

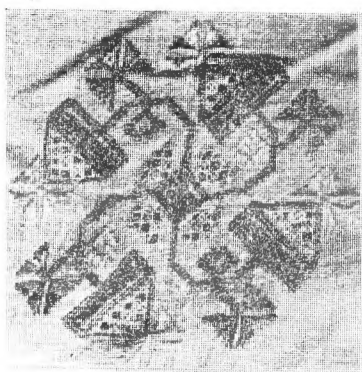

4

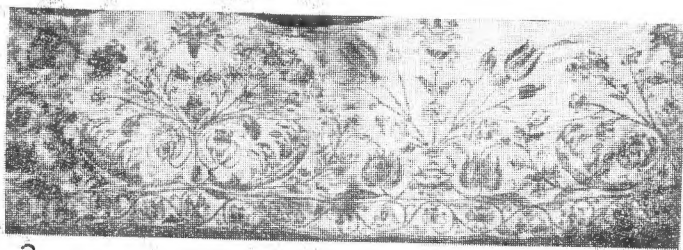
Planșa I — Fig. 1: broderie, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6015; fig. 2: broderie, MusIstTrans, nr. inv. F. 5814; fig. 3: ștergar ornamental, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6680; fig. 4: ștergar ornamental, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6654.

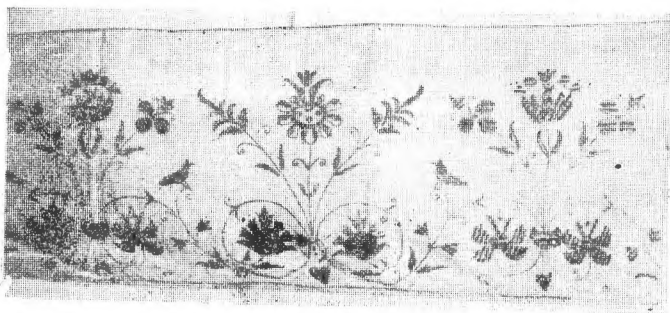
1

2

3

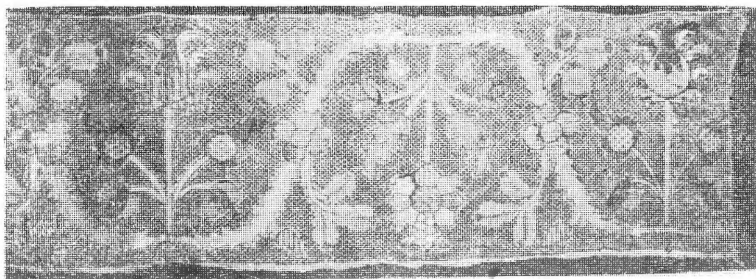

4

Planșa II — Fig. 1: broderie, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6627; fig. 2: broderie, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6122; fig. 3: bordură, MuzIstTrans, nr. inv. F. 5901; fig. 4: bordură, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6135.

1

2

3

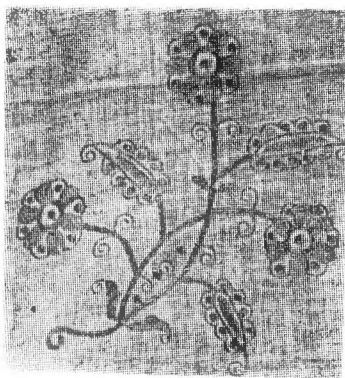
Planșa III — Fig. 1 : ștergar ornamental, MuzIstTrans, nr. inv. F. 5880 ; fig. 2 : bordură, MuzIstTrans, nr. inv. F. 5822 ; fig. 3 : broderie, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6035.

1

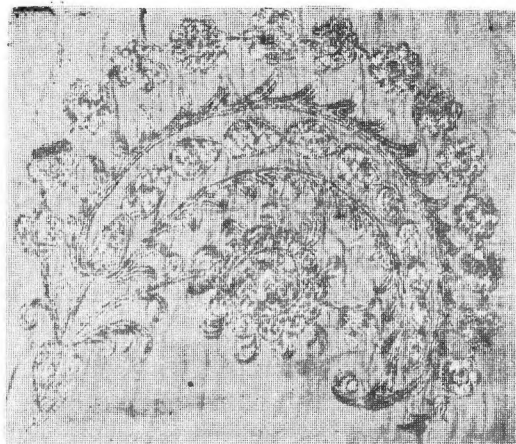
2

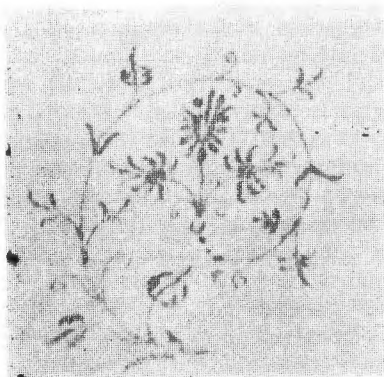
3

Planșa IV — Fig. 1: broderie, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6626; fig. 2: broderie, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6614; fig. 3: broderie, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6121.

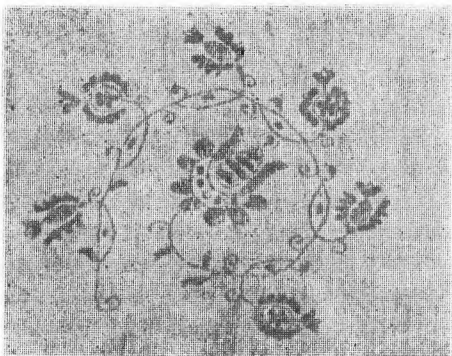

1

2

3

Planșa V — Fig. 1: broderie, MuzIstTrans, nr. inv. F. 5874; fig. 2: broderie, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6649; fig. 3: broderie, MuzIstTrans, nr. inv. F. 6616.